

Умовно-категоричні висновки в судовій економічній експертизі: методичні засади та межі застосування

Олена Помірча

кандидат економічних наук, доцент, завідувач лабораторії економічних досліджень, Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4121-5081>, e-mail: Pomirchaol@ukr.net

Досліджено особливості формування умовно-категоричних висновків у судовій економічній експертизі. Проаналізовано нормативно-методичні засади користування висновками інших видів експертиз як вихідними даними й окреслено межі компетенції експерта-економіста в підтвердженні розміру збитків.

Ключові слова: бухгалтерський облік; вихідні дані; збитки; розмір збитків; експерт-економіст; міждисциплінарні дослідження; кримінальне провадження; умовно-категоричний висновок.

Conditionally Categorical Conclusions in Forensic Economic Examination: Methodological Foundations and Limits of Application

Olena Pomircha

The theses examine the specific features of forming conditionally categorical conclusions in forensic economic examination. The regulatory and methodological foundations for using conclusions of other types of examinations as source data are analyzed, and the limits of the competence of a forensic economist in confirming the amount of damages are outlined.

Keywords: accounting; source data; damages; amount of damages; forensic economist; interdisciplinary research; criminal proceedings; conditionally categorical conclusion.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості судових економічних експертиз, у межах яких експертам ставлять питання, що передбачають надання умовно-категоричних висновків. Така ситуація зумовлена передусім зростанням кількості кримінальних проваджень, пов'язаних зі встановленням розміру збитків, завданих суб'єктам господарювання внаслідок придбання товарів, виконання робіт або надання послуг за завищеними цінами, зокрема, у сфері оборонно-промислового комплексу.

У практичній діяльності після проведення товарознавчих експертиз або експертиз військового майна органи досудового розслідування формують до експертів-економістів питання щодо документального підтвердження розміру збитків з урахуванням висновків інших видів експертиз. За результатами таких досліджень експерти надають висновки, які мають умовно-категоричний характер.

Відповідно до «Методики з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди

(збитків) підприємств (організацій, установ)» (реєстраційний код 11.0.57):

«Категоричні висновки надаються експертами у випадках якщо об'єктами досліджень виступають документи бухгалтерського обліку та редакція питання не містить умови.

Умовно-категоричні висновки за результатами проведених досліджень по вирішенню питань пов'язаних із визначенням розміру збитків, надаються експертами у наступних випадках <...>

1. При вирішенні експертом питання з врахуванням даних установлених слідством, при цьому відповідальність за умову, її доказову базу бере на себе слідчий.

2. Проведення експертного дослідження з урахуванням висновків експертів інших галузей знань — товарознавчих, будівельних, автотоварознавчих, почеркознавчих, або інших спеціалістів, технологів, науковців» [1].

Отже, відповідно до чинних методичних положень, категоричні висновки формуються у випадках, коли дослідження ґрунтується

винятково на документах бухгалтерського обліку й не містить додаткових умов. Натомість умовно-категоричні висновки виникають тоді, коли експерт урахує дані, установлені слідством, або послуговується результатами досліджень інших експертних спеціальностей як вихідною інформацією.

Відповідно до «Методики проведення судово-економічних експертиз із врахуванням висновків інших видів експертиз» (реєстраційний код 11.0.61):

«Висновки інших видів досліджень не є об'єктами судової економічної експертизи та використовуються у якості вихідних даних при вирішенні поставленого перед експертом завдання <...>

експерт економіст використав певні дані у якості вихідних, та по суті має характер умовного висновку оскільки експерт економіст не оцінює висновки інших видів досліджень, сприймає їх у якості вихідних даних та його висновок є дійсним за умови дійсності висновку інших видів досліджень» [2].

Особливість судової економічної експертизи полягає в тому, що висновки інших експертиз не є її об'єктами, ними послуговуються винятково як вихідними даними. До того ж експерт-економіст не здійснює оцінки таких висновків, а приймає їх як достовірні в межах поставленого завдання. Відповідно, його висновок є дійсним за умови достовірності вихідних даних, якими він скористався, що і зумовлює його умовний характер.

Особливе значення має визначення меж компетенції експерта-економіста. Відповідно до «Методики вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків» (реєстраційний код 11.0.22), предметом судової економічної експертизи є відображення господарських операцій у документах бухгалтерського та податкового обліку, а не самі господарські операції як фактичні дії [3]. У процесі дослідження питань, пов'язаних із підтвердженням збитків, необхідно враховувати відмінність між економічним і юридичним змістами цієї категорії. Економічне розуміння збитків охоплює будь-які втрати, пов'язані зі зменшенням активів або погіршенням їхнього стану, незалежно від причин виникнення. Натомість

юридичне визначення збитків пов'язане з наявністю протиправних дій та причиново-наслідкового зв'язку, що виходить за межі спеціальних знань експерта-економіста.

Отже, у межах своєї компетенції експерт-економіст установлює винятково економічну складову збитків — розмір утрат у вигляді вартості втрачених активів або недоотриманих доходів — на підставі дослідження даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності із застосуванням відповідних методичних підходів. Установлення юридичних підстав виникнення збитків належить до повноважень суду, слідчого, прокурора або слідчого судді.

Методикою «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» (реєстраційний код 11.0.08) також визначено, що предметом судової економічної експертизи є фактичні дані (обставини справи), установлені на підставі спеціальних знань у галузі економіки, які стосуються відображеної в документах інформації про економічну діяльність суб'єктів господарювання та якими користуються для виконання завдань, поставлених органом (особою), який (яка) призначив (-ла) експертизу (залучив (-ла) експерта) [4].

Зміст і межі судової економічної експертизи визначено питаннями, сформульованими органом, що її призначає. Експерт-економіст не наділений повноваженнями звужувати предмет дослідження, навіть якщо він передбачає врахування висновків інших експертиз. У таких випадках користування відповідними висновками як вихідними даними є об'єктивно необхідним для забезпечення повноти й усебічності дослідження.

Отже, умовно-категоричний характер висновків судової економічної експертизи об'єктивно зумовлений специфікою поставлених завдань, необхідністю користування даними, наданими органами досудового розслідування, а також результатами інших видів експертиз. Такий підхід забезпечує комплексність дослідження обставин справи, водночас зберігаючи чітке розмежування компетенції між експертами різних спеціальностей та учасниками кримінального провадження.

Перелік джерел посилання

1. Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) : методика / Київський НДІСЕ. Київ, 2020 // Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. Реєстр. код 11.0.57 від 28.01.2022. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 12.04.2026).
2. Методика проведення судово-економічних експертиз із врахуванням висновків інших видів експертиз : методика / Львівський НДІСЕ. Львів, 2022 // Там само. Реєстр. код 11.0.61 від 07.03.2024. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків : методика / Київський НДІСЕ. Київ, 2004 // Там само. Реєстр. код 11.0.22 від 03.03.2010. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 12.04.2026).
4. Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз : методика / Дніпропетровський НДІСЕ. Дніпропетровськ, 2003 // Там само. Реєстр. код 11.0.08 від 03.03.2010. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 12.04.2026).
5. Корнеева Н. М. Основні положення проведення судово-економічних експертиз : навч.-метод. посіб. Київ, 2009. 52 с.
6. Кушакова Н. О., Саніна Т. О., Чередниченко А. П. Судово-економічна експертиза : посібник. Дніпропетровськ, 2006. 207 с.